

CONCLUSIES/SYNTHESE

Achtergrond van het onderzoek

Eind 2011 vraagt het Directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen (DG EPI) aan het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) een onderzoek uit te voeren over de besluitvorming inzake strafuitvoeringsmodaliteiten die door de gevangenisadministratie worden toegekend. Binnen DG EPI rijzen op basis van de praktijk vragen over procesmatige aspecten bij de besluitvorming, waaronder het relatief groot aantal divergenties tussen de door lokale directies uitgebrachte adviezen in het kader van een occasionele of periodieke uitgaansvergunning en penitentiair verlof enerzijds en de uiteindelijke beslissingen door de Directie Detentiebeheer (DDB) anderzijds. Dit leidt tot een overeenkomst tussen DG EPI en het NICC over een onderzoeksproject met als titel: 'Analyse van werkprocessen van de Directie Detentiebeheer en lokale gevangenisdirecties in het kader van de advies- en besluitvorming inzake bijzondere strafuitvoeringsmodaliteiten'. Tijdens deze besprekingen worden de onderzoeksvragen geïdentificeerd. Het onderzoek start op 1 maart 2012 en loopt af op 28 februari 2013. Gedurende één jaar worden één Nederlandstalige en één Franstalige onderzoeker halftijds op dit project tewerkgesteld.

Onderzoeksvragen en focus

In het kader van de overeenkomst worden de volgende twee centrale onderzoeksvragen geïdentificeerd:

Onderzoeksvraag 1:

Welke gegevensbronnen hanteert de DDB om te komen tot een beslissing inzake uitgaansvergunningen/penitentiaire verlopen en welke elementen worden essentieel geacht en mee in rekening gebracht bij de beoordeling van de ontvankelijkheid van de aanvraag/advies en de invulling van de wettelijk voorziene tegenindicaties (te analyseren naargelang type modaliteit, voorwerp van de aanvraag, misdrijfcategorie, profiel van de gedetineerde,...)?

Onderzoeksvraag 2:

In welke mate bestaan er divergenties tussen de adviezen van de lokale gevangenisdirecties en de beslissingen door de DDB en hoe kunnen afwijkende uitkomsten worden verklaard?

De overeenkomst bepaalt eveneens de ruimere focus voor het onderzoek: de focus moet gericht zijn op verhoging van de transparantie van het advies- en besluitvormingsproces via confrontatie van elkaars werkwijzen en visies, en eventuele formulering van aanbevelingen/voorstellen tot verbetering van de onderlinge werkprocessen.

Bij de principes die voor het onderzoek gelden, is bepaald dat het niet mag gaan om een waardeoordeel over elkaars werkwijzen, maar wel een objectieve beschrijving van het

besluitvormingsproces, dat het niet gericht is op de ontwikkeling van een predictie-instrument ter voorspelling van uitkomsten van toegekende uitgaansvergunningen en verloven en dat de visie van verschillende actoren in beeld moet komen.

De overeenkomst tussen DG EPI en het NICC bepaalt dat het onderzoek een documentanalyse, een casuïstische bespreking van dossiers en een verkenning van het terrein betreft en dat de betrokken actoren bevraagd worden.

Methoden en dataverzameling

De insteek van het onderzoek is *beschrijvend* en *explorerend*. Het gaat om een eerste terreinverkenning, waarbij vooral de procedurele dimensie in kaart wordt gebracht.

4 dataverzamelmethode(n) zijn aangewend. Elke methode is gericht op materiaal ter beantwoording van (één van) beide onderzoeksvragen. Dit laat toe om via verschillende wegen informatie over de procedure, de besluitvorming en de betrokken actoren te verzamelen, zonder dat het strikt genomen gaat over methodetriangulatie. Deze methoden zijn veeleer complementair dan overlappend. De verzamelde gegevens zijn eveneens vermeld.

1-Interviews met sleutelactoren. Deze gesprekken hebben als doel om meer informatie en duidelijkheid te krijgen over de besluitvorming en op de praktijkvaststellingen die tot het onderzoek geleid hebben. De adviseur-generaal en beide adviseurs van DDB zijn geïnterviewd, evenals de adviseur-generaal van de cel strategische planning en program management office (PMO), de adviseur-generaal van de Centrale psychosociale dienst (PSD) en de directeur-generaal van DG EPI en de Nederlandstalige medewerkster voor het gevangeniswezen in de beleidscel van de minister van Justitie. In totaal is meer dan 9 uren interviewmateriaal verzameld.

2-Een analyse van 200 beslissingen en adviezen, met 100 korte opvolgingsinterviews bij de attaché die de beslissing genomen heeft en een selectie van opvolgingsinterviews met gevangenisdirecteuren die het bijhorende advies geschreven hebben (13 cases). De selectie van deze dossiers is gebeurd op basis van een verdeelsleutel: 100 Franstalige en 100 Nederlandstalige dossiers, met telkens 80 beslissingen die verschillen van het directieadvies, circa 10 negatieve beslissingen na een negatief advies en circa 10 positieve beslissingen na een positief directieadvies.

3-Een bevraging van alle inrichtingshoofden, alle directeurs die volgens inrichtingshoofden adviezen schrijven en alle attachés van DDB (externe rechtspositie). Dit gebeurt op basis van een vragenlijst. 32 inrichtingshoofden (100%), 54 van de 102 directeurs die adviezen voor UVO, UV en PV schrijven (52,9%) en 19 van de 21 attachés van DDB hebben een ingevulde vragenlijst teruggestuurd.

4-Een beschrijvende kwantitatieve analyse van een databank met alle beslissingen op DDB tijdens een periode van 3 maanden. Deze databank is aangelegd door de

onderzoekers en bevat alle beslissingen in de periode van 1 juni tot en met 31 augustus 2012. De databank maakt objectivering van beslissingen en adviezen mogelijk, minstens wat de periode van dataverzameling betreft. In totaal zijn 2244 beslissingen van DDB opgenomen.

De informatie op basis van de gesprekken met sleutelactoren komt doorheen het rapport aan bod. De overige gegevens zijn telkens in een afzonderlijk hoofdstuk uitgewerkt. Er is een hoofdstuk over directieadviezen en beslissingen van DDB (Hoofdstuk V), de percepties bij directeurs en attachés (Hoofdstuk VI) en een hoofdstuk waarin beschrijvende statistieken een meer objectief beeld van beslissingen geven (Hoofdstuk VII).

Dossieranalyse en opvolgingsinterviews

Dit deel van het onderzoek heeft tot doel om meer in detail in te gaan op de wisselwerking en interactie tussen directieadviezen en beslissingen van DDB. In totaal 200 beslissingen en bijhorende directieadviezen zijn geselecteerd voor verdere analyse. 1 casus kon uiteindelijk niet in de analyse opgenomen worden. 80% van alle geselecteerde beslissingen is tegengesteld aan het directieadvies, bij de overige 20% komt de beslissing van DDB overeen met het directieadvies (10% positief, 10% negatief). 100 opvolgingsinterviews met attachés van DDB zorgen voor een uitdieping van de overwegingen in beslissingen die afwijken van het bijhorende directieadvies. Bij 13 beslissingen is ook gesproken met de adviserende directeur.

Een eerste aandachtspunt bij de analyse van de dossiers is een beter zicht krijgen op de werkwijze om tot een advies of een beslissing te komen. DDB beschikt sinds begin 2012 over een interne nota met informatie over de werkwijze, aandachtspunten, bronnen en andere gegevens om tot beslissingen te komen. De gesprekken met attachés laten toe om meer zicht te krijgen op de methodologie op DDB bij concrete beslissingen. Vanuit de verzamelde informatie treedt op de voorgrond dat attachés dezelfde leidraad volgen bij de aanpak van dossiers, maar dat iedere attaché specifieke accenten legt, eigen aandachtspunten heeft en de besluitvorming daarmee een gepersonaliseerde insteek krijgt. Onder meer volgende elementen hebben een belangrijke plaats bij de totstandkoming van een beslissing: een geactualiseerde stand van zaken over de detentie van de veroordeelde, over eerdere beslissingen van DDB en van de Strafvorderingrechtbank (SURB), of de veroordeelde (tijdens de huidige opsluiting) al modaliteiten heeft ontvangen, welke modaliteit bij DDB gevraagd wordt. Het PSD-dossier geldt als (één van) de belangrijkste bron(nen), hoewel dat strikt genomen voor een beslissing van DDB niet onontbeerlijk is.

Directieleden hebben hun werkwijze bij directieadviezen in een vragenlijst toegelicht. Bij de directeurs die geïnterviewd zijn in de context van een specifiek advies, is telkens ook ingegaan op de manier waarop een directieadvies wordt opgesteld. Er is geen centrale nota met richtlijnen voor directieadviezen (in tegenstelling tot wat bestaat voor DDB). Aan de hand van de antwoorden van directeurs blijkt dat de praktijk tussen

gevangenissen (en directeurs in dezelfde gevangenis) verschilt, dat niet in elke gevangenis alle directeurs hetzelfde vermelden over hun aanpak. Bovendien vermelden directeurs dat er relatief weinig tijd wordt besteed aan het schrijven van directieadviezen. Uit de opvolgingsinterviews met directeurs komt naar voor dat directieadviezen (toch in de inrichtingen met opvolgingsinterviews) vaak in nauwe samenwerking met de PSD tot stand komen en dat er een heel proces aan voorafgaat, waarbij het eigenlijke directieadvies een intern eindproduct is.

De vormelijke dimensie bij directieadviezen en beslissingen van DDB is ook kort onder de loep genomen. De directieadviezen gebeuren allemaal, Franstalige en Nederlandstalige, volgens eenzelfde standaardformulier waarin afzonderlijke delen voorzien zijn voor formele informatie (straf, feiten, recht op verblijf, toelaatbaarheidsdatum), voor de toelichting bij de vraag van de veroordeelde (het doel), de drie contra-indicaties en een sectie met het gemotiveerd advies van een directeur. Voor de beslissingen van DDB bestaat ook een standaardformulier, doch de feitelijke invulling daarvan verschilt van het directieadvies en verschilt bovendien tussen beide taalgroepen binnen DDB. Aan Nederlandstalige kant wordt een formulier gebruikt met gemakkelijk aanpasbare standaardformuleringen over de modaliteit, het doel van de vraag, of de finaliteit overeenkomt met wat wettelijk bepaald is, de toelaatbaarheid voor de gevraagde modaliteit en de drie contra-indicaties. Aan Franstalige kant wordt een gelijkaardig formulier gebruikt, maar hierin ontbreekt het vaak aan (standaard)formuleringen over de finaliteit, de tijdsvoorwaarden of nog de expliciete vermelding van de wettelijke contra-indicaties.

Inhoudelijk zijn aan de hand van een codeerschema alle argumenten in de 199 geselecteerde directieadviezen en beslissingen van DDB in kaart gebracht en vervolgens met elkaar vergeleken. Vervolgens is ingezoomd op 6 cases met interviews met zowel de adviserende directeur als de attaché die de beslissing nam. Die 'gevvalsbesprekingen' geven meer reliëf aan de relatie tussen directieadviezen en beslissingen van DDB. Hieronder komen eerst enkele vaststellingen aan bod vanuit de analyse van de 199 adviezen en beslissingen. Deze vaststellingen hebben enkel betrekking op de 199 adviezen en beslissingen, waarbij het selectie criterium in het onderzoek moet in het oog gehouden worden: 80% van de beslissingen zijn immers tegengesteld aan het directieadvies, wat maakt dat deze vaststellingen niet zomaar veralgemeend mogen worden naar alle beslissingen. Toch werpen deze observaties een licht op het spanningsveld dat tussen (sommige) directies en DDB bestaat.

Een eerste opvallende bevinding betreft een verschillende benadering door adviserende directeurs en attachés van DDB. Dit kan meteen vastgesteld worden op basis van de contra-indicaties waarop in directieadviezen en beslissingen van DDB wordt ingegaan. Zelden vermelden adviezen en beslissingen hetzelfde aantal contra-indicaties. In 192 op 199 directieadviezen staan argumenten bij de drie contra-indicaties, daar waar dat bij 23 beslissingen op een totaal van 199 het geval is. Elk onderscheiden beoordelingselement dat positief of negatief is of zelfs geen richting heeft (bvb. een feitelijk gegeven), is opgenomen als een argument. DDB lijkt zich als beslissende instantie meer te focussen op contra-indicaties waarbij (nog) een probleem gezien wordt, daar waar bij directeurs

ook minstens kort vermeld wordt dat er geen aanwijzing is voor een contra-indicatie die volgens hen dan ook geen probleem stelt. Directieleden vermelden dus alle contra-indicaties, DDB doet dat niet (alleszins wijst het verzamelde onderzoeksmateriaal toch niet uit dat ze dit wel zou doen).

Een tweede opvallende bevinding sluit daarbij aan. Wanneer argumenten in een directieadvies en een beslissing van DDB per contra-indicatie met elkaar vergeleken worden, dan blijken daaruit grote verschillen. In minder dan 10% van de 199 directieadviezen en beslissingen van DDB komt eenzelfde aantal argumenten per contra-indicatie voor. Bovendien wordt zelden in een beslissing op alle argumenten in een directieadvies ingegaan. Directieadviezen bevatten door de band genomen meer verschillende argumenten, waarin de afweging voor het advies geëxpliciteerd wordt op basis van beschikbare positieve en negatieve elementen (argumenten *à charge* en *à décharge*). Dat is meteen een verschil met DDB, waar de nadruk voornamelijk ligt op negatieve elementen. Positieve argumenten lijken haast afwezig in beslissingen: de mediaan van het aantal positieve argumenten in beslissingen ligt in beide taalgroepen voor elk van de drie modaliteiten (UVO, UV en PV) steeds op nul (of 0,5), terwijl dat in directieadviezen overheen de modaliteiten tussen de 5,5 en 7 zit. Directieadviezen bevatten zowel meer statische argumenten (bvb. verwijzingen naar het strafregister, naar antecedenten) als dynamische argumenten (voornamelijk met betrekking tot reclassering) dan beslissingen van DDB. Uit de vergelijking van de 199 directieadviezen en beslissingen valt af te leiden dat een directieadvies en een beslissing van DDB afzonderlijke analyses zijn. Terwijl directieadviezen eerder een volledige(re) situering van de vraag van de veroordeelde en diens huidige situatie geven, gaan beslissingen van DDB voornamelijk in op eventuele probleemaspecten en negatieve elementen.

Om meer zicht te krijgen op beslissingen en adviezen is in een afzonderlijk deel ingezoomd op 6 aanvragen van veroordeelden, met een korte situering van de veroordeelde en het PSD-advies, een bespreking van het directieadvies en de beslissing van DDB, hun onderlinge interactie en bijkomende informatie vanuit de besprekingen met directeurs en attachés. Bij elk geval zijn één of meerdere thema's geïdentificeerd waaruit vragen rijzen. De lijst thema's is niet exhaustief, maar toont louter aan dat er vanuit de casuïstische benadering veel vragen kunnen opgeworpen worden waarop DDB en directeurs niet per se dezelfde antwoorden formuleren. Aan de hand van de besproken gevallen komen onder meer volgende thema's op de voorgrond: de aanvraag voor modaliteiten in het kader van naderend strafeinde, de impact van onzekerheid over de plannen van de veroordeelde, *accountability* van de uiteindelijke beslisser (zeker vanuit het 'risico' dat nieuwe feiten gepleegd worden tijdens een modaliteit), het spanningsveld tussen aandacht voor het verleden versus de toekomst (met meer aandacht voor statische dan dynamische elementen), de interactie tussen DDB en de SURB, de impact van een beslissing van DDB voor het werken met een veroordeelde, de progressiviteit of 'weg der geleidelijkheid' die leeft bij directeurs en attachés, het gedrag in detentie als argument/indicator, de erkenning van de feiten door de veroordeelde, de communicatie tussen een directeur en een attaché (en de achterliggende werkrelatie), het informatiedilemma (hoeveel informatie is genoeg?), de procedure van afhandeling en de beeldvorming die over een veroordeelde ontstaat. Elk van deze thema's gaat gepaard met

open vragen en, naargelang het geval dat besproken is, verschillende invullingen door directeurs en attachés. Samenvattend: deze 6 gevallen (allemaal met divergenties tussen advies en beslissing) geven meer inhoud aan de eerder formele (en kwantitatieve) behandeling van argumenten.

Uit de analyse van de 199 adviezen en beslissingen komt naar voor dat directieadviezen en beslissingen van DDB twee verschillende analyses van eenzelfde dossier en aanvraag zijn die relatief los staan van elkaar.

Percepties bij directeurs en attachés DDB

De vragenlijsten dienden om de analyse van het besluitvormingsproces bij de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof uit te diepen. Daarbij is bijzondere aandacht besteed aan de standpunten van de gevangenisdirecteurs en de attachés van de *Dienst Externe Rechtspositie* van de Directie Detentiebeheer. De antwoorden op de gesloten vragen van elke vragenlijst werden gecodeerd en beschrijvend geanalyseerd met het statistisch programma SPSS, terwijl de antwoorden op de open vragen apart verwerkt werden.

De analyse van de antwoorden leverde interessante bevindingen op voor de twee hoofdvragen van het onderzoek. De draagwijdte ervan blijft echter beperkt, aangezien we slechts een deel van de vragenlijsten hebben teruggekregen en het aantal respondenten soms kan verschillen van de ene vraag tot de andere. Voorts dienen we voorzichtig te blijven bij de interpretatie van enkele resultaten omwille van zowel de spreiding als de aard van sommige antwoorden. Rekening houdend met deze twee beperkingen en om beknopt te blijven in het kader van deze synthese, geven we hier enkel resultaten weer waar een groot aantal antwoorden (minstens 90%) werd verstrekt en de interpretatie ondubbelzinnig is.

De eerste vermeldenswaardige bevindingen hebben betrekking op de informatiebronnen die de directeurs en attachés gebruiken bij het opstellen van hun respectieve adviezen en beslissingen.

Het dossier waarop de directeurs en attachés zich baseren, is verschillend. De directeurs beschikken over een dossier per detentie, terwijl de attachés over een dossier per gedetineerde beschikken. De informatiebronnen die het vaakst vermeld worden door de directeurs en attachés bij de opmaak van hun adviezen en beslissingen over een aanvraag tot uitgaansvergunning of penitentiair verlof, zijn echter dezelfde (opsluitingsfiche, psychosociaal rapport, uiteenzetting van de feiten, vonnissen en arresten). De analyse van de vragenlijsten leidt tot de opmerkelijke conclusie dat sommige bronnen (vroegere beslissingen van de Directie Detentiebeheer, het GRIFFIE-programma, slachtofferfiches) die *a priori* doorslaggevend lijken te zijn bij de redactie van adviezen en beslissingen, door beide actoren slechts in geringe mate worden vermeld. Hoewel die bronnen nauwelijks vermeld worden in de antwoorden op de vragenlijst, betekent dit daarom nog niet dat ze ook weinig gebruikt worden. Voormelde vaststellingen moeten immers

gerelativeerd worden op grond van de informatie uit de opvolgingsinterviews. Daarin verklaren de actoren dat ze sommige van die bronnen wel regelmatig gebruiken bij de behandeling van de aanvragen.

Enkele bijkomende resultaten moeten worden vermeld in verband met het psychosociaal rapport gelet op de doorslaggevende betekenis die de verschillende actoren eraan toekennen.

In overeenstemming met de ministeriële omzendbrief nr. 1794 waarin wordt aangegeven dat het verslag van de psychosociale dienst een facultatieve informatiebron uitmaakt bij de opmaak van de adviezen, bevestigen de directeurs dat dit rapport niet altijd noodzakelijk is. Volgens de directeurs zou de relevantie ervan meestal beoordeeld worden in overleg met de psychosociale dienst naargelang het type gevraagde modaliteit, de strafduur, of nog, de aard van de feiten. In het kader van de vragenlijst werd de directeurs gevraagd om voor de totaliteit van de eerste aanvragen tot uitgaansvergunning of penitentiair verlop te vermelden in hoeveel percent van de gevallen ze een beroep doen op de expertise van de psychosociale dienst. Deze antwoorden wijken ietwat af van wat directeurs eerder hebben verklaard. De percentages blijken namelijk zeer hoog te liggen zowel voor aanvragen tot uitgaansvergunning (gemiddelde: 93,72%; mediaan: 100%) als voor aanvragen tot penitentiair verlop (gemiddelde: 88,89%; mediaan: 99%).

Deze cijfers staven de hypothese dat directeurs anticiperen op de houding van de Directie Detentiebeheer, in die zin dat deze laatste meestal geneigd zou zijn om aanvragen te weigeren waarvoor ze niet over een omstandig psychosociaal rapport beschikt. Volgens ons zouden minstens twee functies aan het psychosociaal rapport toegeschreven kunnen worden: in de eerste plaats het verstrekken van informatie over de veroordeelde en zijn gedrag tijdens de detentie, en vervolgens het 'certificeren' van het advies van de directeur in die zin dat het psychosociaal rapport de Directie Detentiebeheer zou garanderen dat de directeur wel degelijk zijn advies uitbrengt op basis van concrete elementen.

Het psychosociaal verslag is weliswaar niet de enige belangrijke informatiebron voor de attachés, maar speelt wel een centrale rol in het besluitvormingsproces over de toekenning van uitgangsvergunningen en penitentiaire verlopen. Niettemin kunnen zowel de omvang als de techniciteit van dit soort verslagertoe leiden dat de analyse van het verslag al snel arbeidsintensief wordt. Aangezien een grote hoeveelheid informatie in dit verslag is ingedeeld in verschillende rubrieken, heeft het onderzoeksteam de attachés gevraagd om de elementen uit het psychosociaal rapport te rangschikken volgens orde van belangrijkheid. Op die manier kon meer nauwkeurig worden beoordeeld op welke elementen attachés hun beslissing baseren. Vervolgens werd hen ook gevraagd te preciseren welke elementen ze onontbeerlijk vonden voor hun beslissing.

Uit de antwoorden blijkt dat de inschatting van het risico op recidive wordt vermeld als het belangrijkste element van het psychosociaal rapport voor het nemen van beslissingen over een aanvraag tot uitgaansvergunning en penitentiair verlop. De persoonlijkheid en criminogenese worden ex aequo als tweede belangrijkste gegeven van het psychosociaal rapport beschouwd bij het nemen van beslissingen over de twee voornoemde

modaliteiten. Met uitzondering van de anamnese, vinden de meeste attachés alle andere elementen van het psychosociaal rapport noodzakelijk bij het redigeren van hun beslissingen over een aanvraag tot uitgaansvergunning of penitentiair verlof.

Een ander belangrijk resultaat heeft betrekking op de verschillende opvattingen van directeurs en attachés met betrekking tot de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten. Dat verschil blijkt onder meer uit de perceptie die de directeurs hebben van de houding van de attachés bij de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof (“streng” en “zeer streng”) en, omgekeerd, in de perceptie die de attachés hebben van de houding van de directeurs (“soepel” en “zeer soepel”). Dit resultaat is frappant gezien de zeer uitgesproken polarisatie van standpunten. Dat getuigt volgens ons van het gebrek aan communicatie tussen directeurs en attachés, waardoor wederzijdse percepties in stand worden gehouden. Het is dan ook van fundamenteel belang een klimaat van vertrouwen te bevorderen dat samenwerking aanmoedigt en dat in eerste instantie wederzijdse erkenning van elkaars werk vereist. Iedereen zou er gebaat bij zijn indien directeurs en attachés elkaar regelmatig zouden kunnen ontmoeten en/of met elkaar van gedachten zouden kunnen wisselen, zodat ze elkaar beter leren kennen en zoveel mogelijk de ontwikkeling van spanningen kunnen vermijden.

Tot slot dienen we eveneens te wijzen op kritische uitlatingen die sommige attachés tijdens de opvolgingsinterviews formuleerden ten aanzien van de herhaalde negatieve beslissingen van het kabinet in bepaalde dossiers die haar werden voorgelegd. De inhoud van het discours van deze attachés strookt op alle punten met dat van de directeurs, die de houding van attachés als “streng” beschouwen. Hoewel de motivering van de beslissingen van het kabinet en die van de attachés niet met elkaar te vergelijken valt, lijkt het ons, gezien de geformuleerde kritieken, toch zo dat de houding tegenover de beslisningnemer vergelijkbaar is. De kritieken lijken ons minder gericht op personen of op hun positie in het besluitvormingsproces dan wel op de discretionaire bevoegdheid die ze binnen het bestudeerde besluitvormingsproces uitoefenen. Ons inziens kunnen twee gemeenschappelijke kritieken worden ontwaard ten aanzien van de wijze waarop de beslisningnemer zijn discretionaire bevoegdheid uitoefent: het gebrek aan transparantie over de beslissingscriteria en de afwezigheid van perspectief, die uit herhaalde negatieve beslissingen valt af te leiden (welke richting gaat dit dossier uit en hoe gaan we te werk?). Meer fundamenteel, wat opnieuw naar boven komt, en tussen de regels door kan worden verstaan, is eenzelfde indruk of gevoel dat het geleverde werk niet erkend en gewaardeerd wordt.

Cijfers over beslissingen van DDB

Gedurende een periode van 3 maanden (vanaf 1 juni tot en met 31 augustus) bezorgden attachés op DDB wekelijks een excelbestand met informatie over alle beslissingen die ze tijdens de voorafgaande week hebben opgesteld. Een lijst met te registreren gegevens is op voorhand in vergaderingen en individuele gesprekken met attachés overgemaakt en besproken. De onderzoekers vulden per beslissing bijkomende gegevens aan.

Informatie in de databank betreft onder meer: de datum van de beslissing, de modaliteit, de richting van de beslissing (toekenning, weigering, andere), de datum van het directieadvies, de richting van het advies, hoe lang de attaché in totaal aan de beslissing gewerkt heeft, kenmerken over de veroordeelde, waaronder kenmerken van de straf, persoonskenmerken (leeftijd, geslacht), de gevangenis van waaruit het advies is verstuurd, aantal eerdere opsluitingen, eerdere modaliteiten tijdens vroegere opsluitingen, modaliteiten (uitgaansvergunningen en penitentiaire verloven) tijdens de huidige opsluiting, incidenten (geregistreerd in SIDIS) tijdens vroegere en huidige opsluitingen.

De databank bevat in totaal 2244 beslissingen. De tabel bevat een overzicht per modaliteit en beslissing.

Tab.121. Beslissing per modaliteit

Modaliteit	Beslissing DDB			
	Weigering	Toekenning	Andere	Totaal
UVO	105	75	1	181
UV	632	519	13	1164
PV	684	200	15	899
Totaal	1421	794	29	2244

Op basis van de databank zijn volgende drie analyses gebeurd. Eerst is de doorstroom van aanvragen in kaart gebracht, vanaf het ogenblik dat een veroordeelde een vraag stelt tot en met de beslissing van DDB. Vervolgens is aan de hand van een multivariate test nagegaan of de beschikbare gegevens voorspellende waarde hebben voor de beslissing. Tot slot is aan de hand van een logistische regressie bekeken of kenmerken van de veroordeelde voorspellende waarde hebben voor de beslissing. Per veroordeelde is de eerste of enige beslissing geselecteerd. Daarbij wordt telkens een referentiewaarde vergeleken met andere waardes van dezelfde variabele. Hierna komen de belangrijkste resultaten aan bod.

Doorstroom van aanvragen. Per modaliteit is het tijdsverloop (in dagen) tussen elke onderscheiden stap in de procedure in kaart gebracht. De volgende stappen zitten in de procedure: vanaf de vraag van de veroordeelde tot en met het directieadvies, vanaf het directieadvies tot en met de ontvangst van het advies op DDB, en vanaf de ontvangst op DDB tot en met de beslissing. Daarbij is telkens onderscheid gemaakt tussen de richting van het advies (positief en negatief) en de richting van de beslissing (positief, negatief en andere).

Opvallend zijn de *verschillen per modaliteit* (som van de medianen). Voor UVO bedraagt het totaal tussen 4 en 14,5 dagen. Voor UV varieert de doorstroom tussen 32 en 123 dagen. Bij PV gaat het over 79,5 tot 87dagen.

Vanuit een procesmatige focus valt vooral de *verloren tijd* op tussen het directieadvies en de ontvangst daarvan op DDB. De ontvangst van het advies op DDB is juridisch van belang: het geldt als de startdatum voor de wettelijke termijn waarbinnen DDB een beslissing moet nemen. Bij UVO gaat het vaak over een bezorging per fax, waarna het

dossier later per post in de gevangenis toekomt. Dit verklaart waarom directieadviezen bij UVO sneller op DDB toekomen dan in geval van UV en PV (de mediaan na een positief directieadvies bedraagt 1 dag, na een negatief directieadvies gaat het om 2,5 dagen). Bij UV gaat het om een mediaan van 5 dagen tussen het directieadvies en de datum dat het advies op DDB toekomt, ongeacht of het positief of negatief is. In het geval van PV komt een positief directieadvies in de helft van de gevallen na 5 dagen toe op DDB, na een negatief directieadvies is de mediaan 6 dagen.

Analyse op basis van de beslissing. Het directieadvies is de belangrijkste voorspellende variabele voor een beslissing van DDB. De zeer sterke samenhang tussen het directieadvies en de beslissing van DDB maakt het zelfs onmogelijk om het directieadvies als variabele op te nemen in de multivariate test. Wanneer het directieadvies negatief is, dan volgt bijna steeds een negatieve beslissing. In slechts één keer op een totaal van 824 aanvragen met een negatief directieadvies volgt een toekenning door DDB. Het gaat om een toekenning na een negatief advies voor PV, terwijl dezelfde veroordeelde tegelijkertijd op basis van een positief directieadvies een toekenning van UV krijgt. Is het directieadvies positief, dan volgt in 55,8% van alle aanvragen een toekenning. De toekenning verschilt naargelang de modaliteit. Na een positief directieadvies volgt bij een vraag voor UVO in 60,5% een toekenning door DDB, bij UV is dat 59,1% en bij PV bedraagt dat 47,6%.

Een logistische regressie is berekend met als afhankelijke variabele een beslissing tot toekenning of weigering door DDB. Alleen de beslissingen na een positief directieadvies zijn in de multivariate analyse opgenomen. Onafhankelijke variabelen in de test zijn: de modaliteit, de taalgroep, of de procedure verlengd is of niet, het niveau van de beslissing, de reële werktijd per beslissing en het type gevangenis. Deze analyse heeft betrekking op 1252 beslissingen. Vragen voor UV hebben 1,5 keer zoveel kans op een toekenning dan vragen voor PV. Ook de taal van de afhandeling speelt een rol: wanneer een Nederlandstalige afhandeling volgt, dan is er 1,9 keer zoveel kans op een toekenning dan bij een afhandeling door de Franstalige taalrol. In vergelijking met een beslissing door attachés, hebben beslissingen op een hoger beslissingsniveau (adviseur, adviseur-generaal en hoger) veel minder kans op een toekenning. Ook de reële werktijd van een attaché tot aan de beslissing speelt een rol bij de toekenning. Wanneer meer dan 3 uren gewerkt is aan een beslissing, dan geeft dat een veel lagere kans op toekenning dan in het geval er maximaal 2 uren aan een beslissing is gewerkt. In vergelijking met vragen vanuit een gesloten gevangenis hebben vragen vanuit een open inrichting 1,9 keer zoveel kans op een toekenning van een strafuitvoeringsmodaliteit. Kortom: de variabelen 'type modaliteit', 'taalgroep', 'niveau van de beslissing', 'reële werktijd tot de beslissing' en 'type gevangenis' leveren elk een onafhankelijke bijdrage bij de beslissing van DDB.

Analyse op basis van de veroordeelde. Telkens wordt per veroordeelde de eerste beslissing in de databank opgenomen. De 2244 beslissingen in de databank komen van in totaal 1609 veroordeelden. Slechts bij 1089 beslissingen gaat het om een veroordeelde voor wie DDB tijdens de periode van de dataverzameling één beslissing heeft genomen. 382 van 1609 veroordeelden vragen zowel UV als PV tijdens de dataverzamelingsperiode, de meest voorkomende combinatie na veroordeelden die enkel

UV of PV vragen. Ook bij deze berekening is er een sterke samenhang tussen het directieadvies en de beslissing door DDB.

Voor deze gegevens is een logistische regressie berekend. De positieve directieadviezen dienen daarbij als startpunt. De afhankelijke variabele is ook hier een positieve of negatieve beslissing door DDB. De onafhankelijke variabelen zijn: geslacht, leeftijd (in groepen), type gevangenis, strafcategorie, eerdere opsluitingen, opsluitingshistoriek, aantal vragen voor dezelfde modaliteit tijdens de huidige detentie, aantal modaliteiten ontvangen tijdens de huidige detentie, het aantal incidenten (geregistreerd in SIDIS), de taalgroep (van de gevangenis) en het strafrestant. De analyse heeft betrekking op 998 veroordeelden. In vergelijking met veroordeelden in een gesloten gevangenis hebben veroordeelden in een open inrichting 1,6 keer zoveel kans op een toekenning door DDB. Veroordeelden met een criminele straf hebben minder kans op een positieve beslissing door DDB dan diegenen met een andere strafcategorie. Zo heeft een veroordeelde met een totale correctionele gevangenisstraf van meer dan 10 jaar iets meer dan 2 keer zoveel kans op een toekenning dan een crimineel veroordeelde. Een veroordeelde met eerdere vragen voor dezelfde modaliteit tijdens de huidige opsluiting heeft minder kans op een toekenning dan iemand zonder eerdere vragen voor dezelfde modaliteit. Een veroordeelde die tijdens de huidige opsluiting eerdere modaliteiten heeft ontvangen, heeft meer kans op een toekenning. Zo heeft een veroordeelde met 1 à 5 ontvangen modaliteiten tijdens de huidige opsluiting 3,2 keer zoveel kans op een toekenning door DDB. Veroordeelden met geregistreerde incidenten hebben minder kans op een toekenning. Kortom: de variabelen 'type gevangenis', 'strafcategorie', 'aantal vragen voor dezelfde modaliteit tijdens de huidige opsluiting', 'aantal modaliteiten ontvangen tijdens de huidige opsluiting' en 'incidenten' leveren elk een onafhankelijke bijdrage bij de beslissing van DDB.

Algemene bevindingen

De lokale gevangenisdirecteurs en de attachés van de *Dienst Externe Rechtspositie* van de Directie Detentiebeheer bekleden verschillende posities binnen het besluitvormingsproces over de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof waar ook specifieke wettelijke verplichtingen aan verbonden zijn. Naast die divergenties van structurele en organisatorische aard zijn tijdens het onderzoek ook nog een aantal andere divergenties duidelijk aan het licht gekomen.

Vooreerst bestaat er een divergentie voor wat de modaliteit en de aard van het uitgebrachte advies betreft. Uit de analyse van de databank blijkt namelijk dat aanvragen tot penitentiair verlof vaker verworpen worden dan aanvragen tot uitgaansvergunning. Verder wordt bij aanvragen tot uitgaansvergunning of penitentiair verlof waarvoor de directeur een gunstig advies uitbracht, ook vaker een andere beslissing genomen dan bij aanvragen waarvoor de directeur een negatief advies gaf.

In verband met de informatiebronnen kan men vaststellen dat de directeurs en attachés zich op een verschillend dossier baseren: directeurs beschikken over een dossier per

detentie en attachés over een dossier per gedetineerde. Bovendien nemen attachés hun beslissingen volgens een uitsluitend schriftelijke procedure, terwijl directeurs hun adviezen uitbrengen volgens een schriftelijke en mondelinge procedure. Een ander verschil heeft betrekking op de interne organisatie van de behandeling van aanvragen voor deze twee strafuitvoeringsmodaliteiten, zowel tussen lokale gevangenisdirecties als tussen de twee taalrollen van de *Dienst Externe Rechtspositie* van de Directie Detentiebeheer.

De methodologie voor de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof verschilt tussen de lokale gevangenisdirecties en de Directie Detentiebeheer. De gevangenisdirecteurs beschikken niet over een gestandaardiseerde methodologie die werd uitgewerkt door het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. Toch verklaart 68% van de directeurs die de vragenlijst van het onderzoeksteam hebben beantwoord, dat ze zich baseren op grote richtlijnen of een analyseschema (in de loop der jaren uitgewerkt op basis van wettelijke voorschriften en eigen ervaring) wanneer ze het dossier onderzoeken en hun advies opstellen. Er zijn dus bijna evenveel verschillende werkwijzen als er directeurs zijn. De attachés van de *Dienst Externe Rechtspositie* van de Directie Detentiebeheer baseren zich op een gemeenschappelijk referentiedocument, een methodologische nota die binnen de dienst is uitgewerkt. Er blijkt echter dat *in fine* iedereen binnen dat kader een eigen benadering ontwikkelt.

De lokale gevangenisdirecties en de Directie Detentiebeheer beschikken voorts over een verschillend model (of standaardformulier) voor de opmaak van adviezen en beslissingen. Het model (of standaardformulier) waarop de lokale gevangenisdirecties zich baseren, is hetzelfde voor het hele land, terwijl het model van de Directie Detentiebeheer verschilt naargelang taalrol. Een formeel verschil dat volgens ons inhoudelijke gevolgen kan hebben.

Uit het onderzoek van de adviezen en beslissingen blijkt dat de respectieve analyse ervan verschilt. We hebben te maken met twee verschillende soorten analyse waarbij elk eigen argumenten zal aanhalen die al dan niet expliciet gelinkt worden aan één van de wettelijke contra-indicaties. Het advies en de beslissing bevatten namelijk zelden gemeenschappelijke argumenten. Met andere woorden, op inhoudelijk vlak hebben de divergenties tussen adviezen en beslissingen minder te maken met een verschillend gebruik van eenzelfde argument bij het onderzoek van een of meerdere contra-indicaties dan met een verschillende analyse van de aanvraag.

Tot slot kan ook nog worden gewezen op de verschillen in opvatting tussen directeurs en attachés bij de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten. Deze komt tot uiting in de perceptie die de directeurs hebben van de houding van de attachés bij de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof (“streng” en “zeer streng”) en, omgekeerd, in de perceptie die de attachés hebben van de houding van de directeurs (“soepel” en “zeer soepel”).

Beperkingen van het onderzoek

Elk onderzoek heeft beperkingen die een invloed hebben op de resultaten. Dit onderzoek ontsnapt daar niet aan. Bij de resultaten in dit onderzoek dienen volgende kanttekeningen, limieten en beperkingen in acht genomen te worden.

Ten eerste betreft het een onderzoek van één jaar met twee onderzoekers die elk halftime op het project gewerkt hebben. De literatuurstudie van dit onderzoek is zeer beperkt gebleven, voornamelijk toegespitst op het formele kader en een korte exploratie van literatuur over besluitvorming en uitgaansvergunningen en penitentiaire verloven.

De nadruk van het onderzoek ligt op beschrijving en exploratie van de procesmatige aspecten van een praktijk, minder op verklaringen. Er is ingegaan op de laatste beslissing en het laatste directieadvies, niet op de ganse historiek en detentietrajecten van veroordeelden, noch op de tussenkomst van de PSD. Ook de veroordeelden zelf zijn in deze studie niet rechtstreeks aan bod gekomen. Het onderzoek gaat hoofdzakelijk in op divergenties tussen adviezen en beslissingen, niet op gelijkenissen en overeenkomsten.

De dataverzameling vond plaats tijdens een periode die niet echt ideaal was. Tijdens de dataverzamelingsperiode verhuisde de centrale administratie van DG EPI naar een andere locatie. Bovendien gebeurde een groot deel van de dataverzameling tijdens de zomermaanden, tijdens de verlofperiodes van attachés en directeurs. Dit heeft een invloed gehad op de dataverzameling, onder meer bij de beantwoording van vragenlijsten. Niettemin kunnen we als onderzoekers terugblikken op een vlotte en bereidwillige medewerking van personeel bij DDB en in de gevangenissen.

Voor de databank is voornamelijk gebruik gemaakt van SIDIS-Griffie, naast gegevens die wekelijks door attachés van DDB bezorgd zijn. De data in deze databank blijven beperkt door het aantal variabelen dat in SIDIS-Griffie beschikbaar is en door de kwaliteit van hun registratie. Ook de gegevens die attachés meegedeeld hebben, zijn het basismateriaal voor de analyse. Er is op voorhand aan attachés toegelicht wat de bedoeling van de registratie in Excel was en hoe de variabelen dienden te worden geregistreerd, doch dit sluit niet uit dat er mogelijke codeerfouten zijn gemaakt.

In termen van veralgemeenbaarheid en representativiteit moet met veel voorzichtigheid naar dit onderzoek gekeken worden. Op basis van beschikbare jaarcijfers van het aantal beslissingen op DDB komt de databank weliswaar ongeveer overeen met $\frac{1}{4}$ van alle beslissingen tijdens een jaar, maar dat volstaat niet om te kunnen spreken van veralgemeenbaarheid. Wat de dossiers en vragenlijsten betreffen, dient vooral gewezen te worden op de zeer korte tijdsperiode waarbinnen deze data zijn verzameld. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van de surveys. Meer tijd had kunnen zorgen voor een betere methodologische aanscherping van de vragenlijst, met onder meer een validering van de vragen in een testbevraging. Aangezien de nadruk lag op divergenties, zijn meer dossiers met een advies en een verschillende beslissing geselecteerd. Het spreekt voor zich dat het criterium van de representativiteit geen richtinggevend principe was. Hetzelfde met de veralgemeenbaarheid: het gaat hier over een selectie van 200 adviezen en beslissingen

waarbij de verdeelsleutel van 80% divergente en 20% convergente dossiers gehandhaafd is.

Suggesties en aanbevelingen

Aanbevelingen en suggesties vanuit het terrein

In hun antwoorden op de vragenlijst hebben zowel de directeurs als de attachés een groot aantal uiteenlopende wijzigingen voorgesteld met betrekking tot de huidige organisatie van de behandeling van aanvragen tot uitgaansvergunning en penitentiair verlof (cf. bijlage IV en V). Sommige voorstellen komen echter vaker terug dan andere. We sommen ze op, beginnend met de voorstellen die het vaakst werden vermeld. We presenteren enkel de voorstellen die minstens tweemaal werden gedaan.

Onder de voorstellen van de directeurs vinden we: de concentratie van beslissingsbevoegdheid over de strafuitvoering bij de rechterlijke macht (strafuitvoeringsrechtbank of strafuitvoeringsrechter), de overdracht van de beslissingsbevoegdheid naar lokale gevangenisdirecteurs in een aantal vooraf bepaalde gevallen (bijvoorbeeld voor dossiers van gedetineerden veroordeeld tot een gevangenisstraf van drie jaar of minder), een meer systematische toekenning van penitentiair verlof (en zelfs uitgaansvergunningen) teneinde de geest van de wet te respecteren, de systematische aanwezigheid van slachtofferfiches in het dossier, en meer frequente contacten tussen lokale gevangenisdirecties en de Directie Detentiebeheer.

Bij de voorstellen van de attachés onthouden we: de verlenging van de termijn van 14werkdagen, de invoering van een intermediaire termijn om te antwoorden op vragen tot bijkomende informatie, de invoering van een ontvankelijkheidscriterium in verband met de graad van volledigheid van het dossier, en een meer nauwkeurige omschrijving van de toelaatbaarheidscriteria voor toekenning van een occasionele uitgaansvergunning.

Aanbevelingen van het onderzoekteam

- ➔ *Problematiseren van de behandeling van negatieve adviezen.* De zeer determinerende impact van een negatief directieadvies zou op één of andere manier moeten aangepakt worden. Dit is niet voor de hand liggend, want elke wijziging houdt een belangrijke keuze in. De belangrijkste vraag die beleidsmatig en formeel dient te worden gesteld, is misleidend eenvoudig: moet DDB negatieve directieadviezen formeel nog blijven behandelen? Indien het antwoord daarop affirmatief is, dan kan gedacht worden aan een soort 'beroepsprocedure': na een vast te leggen aantal negatieve directieadviezen (bvb 3) dient een attaché van DDB over te gaan tot een grondig onderzoek van het dossier. Op deze wijze kan een toekenning volgen na een negatief directieadvies (tegenaan van 'vals negatieven'). Op het eerste gezicht lijkt dat zeer eenvoudig, maar het is maar de vraag in welke mate de wetgever zich bij een dergelijke keuze niet over de ganse procedure dient te herbezinnen en daarmee de deur opnieuw opent voor een

normatieve discussie over UVO, UV en PV en de daarbij horende besluitvorming, inclusief of de beslissing uiteindelijk toebehoort aan de rechterlijke dan wel aan de uitvoerende macht.

- ➔ *Een soepelere doorstroom via informaticatoepassingen.* De postbezorging van directieadviezen maakt dat een bijkomende vertraging in de dossierafhandeling optreedt. Al snel is een directieadvies meerdere dagen onderweg. Een gedeelde site waarbij directieadviezen beveiligd kunnen geüpload worden, zodanig dat ze meteen toegankelijk zijn voor DDB, zou al snel een procesmatige winst opleveren. Dit houdt verband met de informatisering van het ganse dossier van een veroordeelde, maar hangt daar niet onlosmakelijk mee samen. Een andere (voorlopige) optie is het bezorgen per mail, zodanig dat het directieadvies meteen beschikbaar is op DDB.
- ➔ *Gevalsbesprekingen in groep binnen DDB.* Wanneer een veroordeelde een nader te bepalen aantal beslissingen tot weigering heeft, is het een piste om een volgende aanvraag voor een modaliteit (of uitsluitend dezelfde modaliteit als de weigeringsbeslissingen) systematisch met meerdere attachés te bespreken. Hoewel er veel informele communicatie is op DDB, kan het opzetten van dergelijke besprekingen leiden tot nieuwe inzichten, eventueel tot het 'deblokken' van een dossier, tot bepaalde vereisten waaraan moet voldaan worden vooraleer toch tot toekenning te kunnen overgaan. Een dergelijke officieuze beroepsprocedure kan daarnaast ook de onderlinge uitwisseling van eigen expertises van elk van de attachés bevorderen.
- ➔ *Meer uniformiteit bij directieadviezen* (de inputzijde van het beslissingsproces). Analoog aan de interne nota waarover DDB (sinds begin 2012) beschikt en die de methodologie bespreekt, is het zinvol om voor directieadviezen ook na te denken over *meer uniformiteit* in de opmaak van directieadviezen, zowel op het niveau van de strafinrichting (dus: tussen directeurs in de gevangenissen waar daarover geen expliciete afspraken bestaan) en tussen inrichtingen onderling.
- ➔ *Harmonisering binnen DDB* (harmonisering tussen beide taalrollen). Dit betreft onder meer het gebruik van een gedeeld sjabloon met gemakkelijk aanpasbare standaardformuleringen over de finaliteit, de toelaatbaarheid, de gevraagde modaliteit, de contra-indicaties, maar ook het gegeven dat een adviseur een snelle toetsing kan doen van beslissingsvoorstellen van een attaché.
- ➔ *Het structureren en vergroten van de interactie tussen directieadviezen en beslissingen van DDB.* Het is opvallend hoe zelden directieadviezen en beslissingen van DDB op dezelfde argumenten ingaan en, meer algemeen, met elkaar in onderlinge communicatie treden. Dit komt neer op twee actoren die elk discretionair binnen nog zeer ruime marges tot hun eigen inschatting van een aanvraag voor een modaliteit komen. Om hieraan op korte(re) termijn tegemoet te komen, kan bepaald worden welke bronnen bij welke argumenten door beide actoren dienen gebruikt te worden. In beginsel kan de methodologische nota van

DDB aan alle gevangenisdirecties bezorgd worden, zodanig dat directies meer zicht hebben op hoe DDB te werk gaat. Meer structureren in adviezen en beslissingen draagt bij tot een meer gedeeld referentiekader, met gedeelde ijkpunten die sturend kunnen zijn bij een beslissing. Het vergroten van de onderlinge interactie (structurering in het gebruik van argumenten en bronnen) kan ook de feedback naar veroordeelden ten goede komen.

Op langere termijn: *van proces naar resultaat*

Dit onderzoek focust op procesmatige aspecten en op de interactie tussen directieadviezen en beslissingen van DDB. De focus ligt dus op het procesmatige (*process*), niet op uitkomsten of resultaten (*outcomes*). Wanneer gezocht wordt naar meer onderlinge afstemming, structuur in de aanpak of formulering van directeurs of attachés op DDB, dan zegt dat op zich niks over de validiteit van de argumenten. Op langere termijn is het de vraag of niet dient overgegaan te worden naar een wetenschappelijke evaluatie van *outcomes*, waarbij een groot aantal dossiers met mislukte en goed lopende/gelopen modaliteiten bestudeerd wordt en leidt tot de identificatie van concrete aanwijzingen voor mislukking of ‘succes’, eventueel tot bepaalde criteria of zelfs tot een instrument voor besluitvorming. Een dergelijke lijst kan bijdragen tot het verder objectiveren van de praktijk en zal concrete kapstukken aanleveren voor besluitvorming (zowel adviesverlening als de uiteindelijke beslissing). Een objectivering van criteria of argumenten heeft ook gevolgen voor de aanspreekbaarheid op en verantwoordelijkheid voor beslissingen (accountability).